

خانواده و راهبردهای کاربردی

رهنمودی برای دستگاه‌های فرهنگی

❖ دکتر شهلا باقری

استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه تربیت معلم

چکیده

خانواده یک اجتماع برنامه‌ریزی‌شده و سازمان‌یافته است و از آن می‌توان به واحد بنیادین جامعه یا سنگ بنای اجتماعی تعبیر کرد. گرچه انعقاد زوجیت و تشکیل خانواده به‌ظاهر از جریان پیوند ازدواج میان زن و مرد حاصل می‌آید، اما اسباب حقیقی تکوین و تداوم این پیوند در ویژگی‌های ذاتی و نیازهای طبیعی آحاد تشکیل‌دهنده آن نهفته است. به هر حال، خانواده در یک رویکرد اجتماعی، مجموع زن، شوهر و فرزندان است و یک «گروه اجتماعی» محسوب می‌شود و برای رسیدن به مقاصد خویش چه در کوتاه‌مدت و چه در بلندمدت، اهداف خرد و کلانی را ترسیم می‌کند و برای رسیدن به این مقاصد، نیازمند برنامه‌ریزی، سازماندهی، کنترل و رهبری برای کل خانواده و برای مجموعه اقدامات اعضای خود است. آنچه مسلم است آنکه هیچ‌یک از این اقدامات، نفی‌کننده تمهیدات سازمانی و اجرایی مناسب در قالب برنامه‌ریزی‌های کلان حکومتی نیست و برنامه‌ریزی‌های توسعه فرهنگی در حوزه خانواده دارای ضرورت پایه‌ای برای تحقق عملی «جامعه سالم» است.

**یکی از سیاست‌های کلی
ناظر به چشم‌انداز ملی
خانواده باید خودکفایی
زنان و مادران در حوزه
مسائل اجتماعی خاص خود
آنها (آموزشی، بهداشتی،
تربیتی و ...) تعریف شود و
برعکس، به علت مسئولیت
ویژه اقتصادی مردان در
نهاد خانواده، اولویت قطعی
در اشتغال اجتماعی نیز
مختص به بانوان، از نظر
شرعی و عملی با مردان
خواهد بود.**

و اقدامات لازم برای رفع آن اتخاذ شود تا زمینه‌ای برای برابری نقش‌ها و موقعیت‌ها فراهم آید. بر همین منوال نیز کنفرانس جهانی زن (پکن، ۱۹۹۵) در حالی که کوچک‌ترین توجهی به ارزشمندی خانواده، مادری و همسری کرد و حتی در متن تمامی سخنرانی‌های کنفرانس واژه خانواده (Fam-ily) به اهل خانه و خانوار (Household) تغییر داده شده تا اشکال متنوع همزیستی نیز در کنار خانواده به رسمیت شناخته شود، ایجاد یک نظام آموزشی حساس به جنسیت را تضمینی برای دسترسی به فرصت‌های برابر آموزشی دانست و خواهان حذف سوگیری‌های جنسیتی در برنامه‌های درسی شد. اعلامیه «اجلاس جهانی آموزش و پرورش داکار» (۲۰۰۰) نیز بر حذف تمایزات جنسیتی در آموزش ابتدایی و راهنمایی تا سال ۲۰۰۵ و دستیابی به تساوی جنسیتی در آموزش و پرورش تا سال ۲۰۱۵ تأکید کرد.

از نتایج تحول در هویت جنسی با روند موجود جهانی به‌ویژه در غرب سرمایه‌داری، کاهش انگیزه تشکیل خانواده، افزایش تک‌زیستی، تزلزل در ساختار خانواده، افزایش طلاق، ظهور اشکال جدید همزیستی و گسترش همجنس‌گرایی است. به بیان دیگر، هیچ‌یک از دو جنس موجودیت خود را به‌عنوان صنفی مستقل و واجد کارآیی‌ها و مسئولیت‌های خاص به رسمیت نمی‌شناسد، تمایلات زنانه و مردانه در آنها کمرنگ است، به ایفای نقش‌های خاص علاقه‌ای ندارند و برای این منظور آموزش ندیده‌اند.

چشم‌انداز ملی خانواده در نظام جمهوری اسلامی ایران به معنی برخورداری زنان از تکریم روانی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، حق همسری و مادری و توجه به نیازهای خانواده و اجتماع با توجه به نقش‌های مکمل زن و مرد در خانواده و اجتماع و نیز بهره‌مندی جوانان خانواده از ازدواج سالم، بهنگام، آسان و اشتغال مناسب است. در این راستا، جهت‌گیری هدف‌دار، متعالی و متعادل دستگاه‌های اجرایی در امر تحصیلات دختر و پسر، تقویت فرهنگ کار و اشتغال‌زایی و

تمامی ارزش‌ها و شیوه‌های فرهنگی مختلف را به یکسان ارج نهد. از این رو فرهنگ‌های منحنی چون بت‌پرستی و لامذهبی در کنار فرهنگ غنی ادیان آسمانی دارای اعتباری یکسان می‌شود و با تساهل و تسامحی یکسان نسبت به تمام شیوه‌های زندگی، از جمله همزیستی‌های همجنس‌گرایان و خارج از چارچوب‌های اخلاقی، رفتار و البته در این میان به از میان رفتن تمامی تمایزات جنسیتی نیز تأکید می‌شود. از این رو، تأکید بر موقعیت ممتاز دختران در قالب تقدیس نقش مادری و همسری و توجه به خانواده و ترغیب پسران به احراز موقعیت‌های متفاوت به‌عنوان نان‌آور خانواده نگرشی ضدتوسعه‌ای است و در فرایند برنامه‌ریزی فرهنگی و آموزشی و تربیتی بر آن هستند تا با استفاده از روش‌های گوناگون، ضمن شناسایی نابرابری‌های جنسیتی، سیاست‌ها، برنامه‌ها

چشم‌انداز خانواده

با تقویت ایده جهانی‌سازی در دو دهه اخیر، که فرایند جهانی‌شدن سرمایه‌داری و درنوردیدن مرزهای جغرافیایی، ملی و فرهنگی است، سرمایه‌داری نوین به برنامه‌های فرهنگی و آموزشی با گستره فراملی توجه کرده که نتیجه آن تربیت انسان‌هایی به‌عنوان شهروند جامعه واحد جهانی است. ایده فرهنگ جهانی و به‌طور خاص ایده آموزش جهانی که از سوی جهان غرب طراحی و به‌وسیله یونسف به کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا، به‌منظور دستیابی به آموزش جهانی در دوره ابتدایی طی سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۰ پیشنهاد شده است، می‌کوشد تا مرزهای اعتقادی و ارزشی را به نفع همجواری جهانی از میان بردارد و به گفته بانیان، فضایی مناسب برای پذیرش ایده‌ها، ارزش‌ها و عقاید دیگران به‌وجود آورد و

کارآفرینی و تأمین سامانه‌های لازم تسهیل ازدواج سالم و آسان و نیز بهره‌مندی زنان از کرامت روانی و اقتصادی حق همسری و مادری، امری ضروری خواهد بود.

با توجه به دستور الهی در آیه ۳۲ سوره مبارکه نور، همه افراد در سن طبیعی و تأهل در چشم‌انداز اشتغال سالم اجتماعی افراد اعم از مردان و زنان، پیش شرط اشتغال یا حداقل شرط مقارن اشتغال خواهد بود. تحقق این چشم‌انداز، نیازمند ایجاد خرده‌نظام اصلاح امر ازدواج در جامعه، به‌ویژه در ازدواج جوانان است. باتوجه به نقش همسری و مادری بانوان در خانواده، از نظر اسلام، زنان به مجرد تأهل، شاغل و صاحب درآمد نفقه و حق همسری و مادری می‌شوند. از این رو، اشتغال اجتماعی زنان، شغل سوم آنها خواهد بود، نه شغل اول آنها. برخلاف شوهران که به علت مسئولیت پرداخت حق نفقه و حق همسری و مادری بانوان، شغل اجتماعی برای آنها شغل اول خواهد بود.

از طرف دیگر از نظر اسلام، تأمین نیازهای ویژه بانوان در اجتماع به‌ویژه در امر بهداشت، آموزش، درمان و مشاوره خاص مسائل بانوان و ... باید به‌طور عمده، بلکه به صورت کلی از سوی خود بانوان صورت پذیرد. در نتیجه اولویت قطعی اشتغال در حوزه‌های فوق با زنان خواهد بود.

پس یکی از سیاست‌های کلی ناظر به چشم‌انداز ملی خانواده باید خودکفایی زنان و مادران در حوزه مسائل اجتماعی خاص خود آنها (آموزشی، بهداشتی، تربیتی و ...) تعریف شود و برعکس، به علت مسئولیت ویژه اقتصادی مردان در نهاد خانواده، اولویت قطعی در اشتغال اجتماعی نیز مختص به بانوان، از نظر شرعی و عملی با مردان خواهد بود.

خانواده، سیاست‌ها و قوانین

بدیهی است تحقق چشم‌اندازهای ملی نهاد خانواده در نظام اسلامی، محتاج طراحی اجرایی و برنامه‌ریزی است.

به‌طور معمول در مقوله طراحی و برنامه‌ریزی نظام جمهوری اسلامی، از

چشم‌انداز تا بخشنامه‌های اجرایی، پنج مرحله از طراحی مطرح است:

۱- طراحی چشم‌انداز نظام، برگرفته از کتاب، **سنت معصومین (علیهم‌السلام) و قانون اساسی**؛

۲- طراحی سیاست‌های کلی نظام مبتنی بر چشم‌انداز و قوانین مادر (قانون اساسی و...)

۳- طراحی سیستم‌های خط‌مشی‌گذار؛

۴- تدوین قوانین اجرایی؛

۵- تدوین دستورالعمل‌ها و بخشنامه‌های اجرایی.

در این مقاله پس از طرح جایگاه خانواده در سیاست‌های کلان و اسناد و قوانین بالادستی نظام اسلامی به راهبردهای کاربردی جهت تقویت و ارتقای فرهنگ خانواده پرداخته‌ایم. این راهبردها به نوبه خود می‌توانند مبنای تدوین قوانین جدید و یا اصلاح رویه‌های موجود قرار بگیرند. به هر تقدیر این راهبردها قابلیت آن را خواهند داشت که کارکرد سیستم‌های خط‌مشی‌گذار را برعهده گیرند.

اصول قانون اساسی جمهوری

اسلامی ایران در حوزه خانواده

در مقدمه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۵۸ هـ ش و اصلاح‌شده در ۱۳۶۸، به‌طور یکسان بر اهمیت جایگاه نهاد خانواده و نقش ویژه زنان در استیفای حقوق آنها تأکید شده است: «خانواده واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تعالی انسان است و توافق عقیدتی و آرمانی در تشکیل خانواده که زمینه‌ساز اصلی حرکتی تکاملی و رشدیابنده انسان است، اصلی اساسی بوده، فراهم کردن امکانات، جهت نیل به این مقصود، باز یافتن وظیفه خطیر و پراج مادری در پرورش انسان‌های مکتبی پیشاهنگ، از وظایف حکومت اسلامی است. زن در چنین برداشتی از واحد خانواده شریک مرد در میدان‌های فعال حیات می‌باشد و در نتیجه، پذیرای مسئولیتی خطیرتر و در دیدگاه اسلامی، برخوردار از ارزش و کرامتی

والا تر خواهد بود.»

اصل ۱۰- از آنجا که خانواده واحد بنیادی جامعه اسلامی است، همه قوانین و مقررات و برنامه‌ریزی‌های مربوط، باید در جهت آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی باشد.

اصل ۲۱- دولت موظف است، حقوق زنان را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین نماید و امور زیر را انجام دهد:

۱. ایجاد زمینه‌های مساعد برای رشد شخصیت زن و احیای حقوق مادی و معنوی او.

۲. حمایت مادران، به‌خصوص در دوران بارداری و حضانت فرزند و حمایت از کودکان بی‌سرپرست.

۳. ایجاد دادگاه صالح برای حفظ کیان و بقای خانواده.

۴. ایجاد میمه خاص بیوگان و زنان سالخورده و بی‌سرپرست.

۵. اعطای قیمومیت فرزندان به مادران شایسته در جهت غبطه آنها، در صورت نبودن ولی شرعی.

سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴

در تدوین چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴، در مسیر تحقق آرمان‌ها و اصول قانون اساسی، «نهاد مستحکم خانواده به دور از فقر، فساد، تبعیض و بهره‌مند از محیط‌زیست مطلوب» مطرح شده است.

سیاست‌های ابلاغی کلی برنامه چهارم و پنجم توسعه

اولین فاز تدوین سیاست‌های کلی چهار برنامه پنج‌ساله آینده که در تاریخ ۱۱ آذرماه ۱۳۸۲ از جانب رهبری نظام اسلامی به ریاست‌جمهور وقت صادر شده است، تقویت نهاد خانواده و توجه ویژه به جایگاه زن در آن را متذکر شده است. بند ۱۴ و ۱۵ از محور اجتماعی و سیاسی و ...

بند ۱۴- تقویت نهاد خانواده و جایگاه زن در آن و در صحنه‌های اجتماعی و استیفای حقوق شرعی و قانونی بانوان در همه

حصول به حیات طیبه مسئول می‌باشند.
 ۶. تربیت و عواطف اجتماعی به‌عنوان مهم‌ترین ویژگی‌های نظام انسانی از خانواده نشئت می‌گیرد و توجه به نقش محوری زن به‌عنوان محور عاطفه و تربیت و نقش محوری مرد در امر تربیت و تأمین معیشت و اداره زندگی امری ضروری است.

اهداف

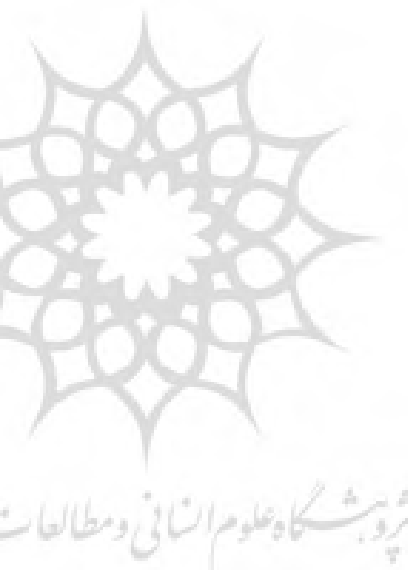
۱. تحقق دیدگاه اسلام در خصوص اهمیت جایگاه، منزلت و کارکردهای خانواده در نظام اسلامی؛
۲. حمایت از تشکیل، تحکیم و تعالی نهاد خانواده و پیشگیری از تزلزل و فروپاشی آن؛
۳. ارتقای سطح فرهنگی و تربیتی اعضای خانواده به‌منظور ایفای نقش آن در سلامت و بهبود فرهنگی جامعه؛
۴. همگرایی و هماهنگی در کلیه سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌ها در موضوع خانواده به‌منظور بهبود وضعیت تشکیل، تحکیم و تعالی خانواده؛
۵. آگاهی افراد خانواده به حقوق و وظایف یکدیگر و زدودن نگرش‌های غلط جامعه؛
۶. گسترش و تعمیق ارزش‌های اصیل اسلامی در خانواده برای تربیت نسل سالم، بایمان، مسئول و مؤثر در رشد خود، خانواده و جامعه؛

عرصه‌ها و توجه به نقش سازنده آنها.
 بند ۱۵- تلاش در جهت رفع دغدغه‌های شغلی، ازدواج، مسکن و آسیب‌های اجتماعی جوانان.

در سیاست‌های ابلاغی برنامه پنجم توسعه از سوی رهبر فرزانه انقلاب نیز در ذیل باب سیاست‌های اجتماعی، به لزوم تحکیم خانواده و تقویت نقش خانوادگی و اجتماعی زن پرداخته شده است.
 اهداف و اصول تشکیل خانواده و سیاست‌های تحکیم و تعالی آن مصوب شورای عالی انقلاب اسلامی شورای عالی انقلاب فرهنگی در پانصد و شصت و چهارمین جلسه در تاریخ ۱۳۸۴/۴/۷، اهداف و اصول تشکیل خانواده و سیاست‌های تحکیم و تعالی آن را تصویب کرده است.

اصول و مبانی

۱. نظام زوجیت از ارکان عالم خلقت و از آیات و نشانه‌های الهی است و وحدت زن و مرد در ابعاد انسانی و اختلاف آنها در بعد بشری از شاهکارهای خلقت و موجب تداوم و تکامل حیات آنها می‌باشد.
۲. زن و مردم براساس حکمت الهی با لحاظ تفاوت‌های طبیعی آنها باید از حقوق انسانی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی عادلانه برخوردار شوند.
۳. خانواده واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تعالی انسان است. قوانین و مقررات و برنامه‌های کشور باید در جهت آسان کردن تشکیل خانواده، حمایت و پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی باشد.
۴. نتایج ازدواج، مودت، رحمت و آرامش میان زن و شوهر است و با تکریم و احسان توسط فرزندان و رحمت و تربیت توسط والدین تداوم و تکامل می‌یابد.
۵. اعضای خانواده به‌ویژه والدین نسبت به حفظ حرمت و صیانت خانواده از آفات و آسیب‌ها و توانانمودن اعضا در ابعاد شناختی و رفتاری جهت هدایت آنها در مسیر الهی و

خانواده در یک رویکرد پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی، مجموع زن، شوهر و فرزند یا فرزندان است و یک «گروه اجتماعی» محسوب می‌شود و برای رسیدن به مقاصد خویش چه در کوتاه‌مدت و چه در بلندمدت، اهداف خرد و کلانی را ترسیم می‌کند و برای رسیدن به این مقاصد، نیازمند برنامه‌ریزی، سازماندهی، کنترل و رهبری برای کل خانواده و برای مجموعه اقدامات اعضای خود است.

۷. ایمن‌سازی خانواده از آسیب و بحران‌های اجتماعی و حمایت از خانواده‌های آسیب‌دیده.

منشور حقوق و مسئولیت‌های زنان در نظام جمهوری اسلام ایران مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی

منشور حقوق و مسئولیت‌های زنان در نظام جمهوری اسلامی ایران براساس بندهای ۱ و ۱۸ وظایف شورای عالی انقلاب فرهنگی به‌عنوان یک سند مرجع سیاست‌گذاری در امور فرهنگی و اجتماعی در سه بخش، پنج فصل و ۱۴۸ بند در پانصد و چهل و ششمین جلسه در تاریخ ۱۳۸۳/۶/۳۱ شورای عالی انقلاب فرهنگی تصویب شده است و کلیه دستگاه‌های ذیربط مکلفند بر حسب وظایف دستگاهی و سازمانی جهت سیاست‌گذاری، اتخاذ تدابیر قانونی، تصمیمات و برنامه‌ریزی به زنان، قواعد و اصول مندرج در این منشور را رعایت کنند. این منشور مبنای معرفی و تبیین جایگاه زن در نظام جمهوری اسلامی ایران در مجامع بین‌المللی نیز قرار می‌گیرد. این منشور در سال ۱۳۸۵ پس از تصویب مجلس شورای اسلامی به‌عنوان «قانون» در مجموعه قوانین ثبت شد.

بخش اول این منشور به فهرست سیزده حق و مسئولیت فردی زنان پرداخته است. در بخش دوم، حقوق و مسئولیت‌های خانوادگی زنان در سه فصل حقوق و مسئولیت‌های دختران در خانواده، حقوق و مسئولیت‌های زنان در تشکیل و تداوم خانواده و حقوق و مسئولیت‌های زنان در صورت انحلال خانواده آمده است و در بخش سوم این منشور حقوق و مسئولیت اجتماعی زنان در پنج فصل حقوق و مسئولیت‌های سلامت جسمی و روانی زنان، حقوق و مسئولیت‌های فرهنگی و معنوی زنان، حقوق و مسئولیت‌های اقتصادی زنان، حقوق و مسئولیت‌های سیاسی زنان و حقوق و مسئولیت‌های قضایی زنان تدوین شده است.

حقوق و مسئولیت‌های دختران در خانواده

- حق برخورداری دختران از سرپرستی

شایسته توسط والدین.

- حق برخورداری دختران از نفقه، شامل: مسکن، پوشاک، تغذیه سالم و کافی و تسهیلات بهداشتی جهت تأمین سلامت جسمانی و روانی آنها.

- حق تعلیم و تربیت دختران و ایجاد زمینه شکوفایی استعدادها و خلاقیت‌های آنها.

- حق تأمین نیازهای عاطفی و روانی دختران و برخورداری از رفتار ملاطفت‌آمیز والدین و مصونیت آنها از خشونت‌های خانوادگی.

- حق برخورداری از امکانات خانواده، بدون تبعیض میان دختر و پسر.

- حق دختران بی‌سرپرست و بدسرپرست در سرپرستی توسط بستگان یا داوطلبان تکفل با رعایت مصلحت آنان و برخورداری از حمایت و نظارت حکومت.

- مسئولیت احترام به والدین و اطاعت از دستورات مشروع آنها و رفتار نیکو با سایر اعضای خانواده.

حقوق و مسئولیت‌های زنان در تشکیل و تداوم خانواده

- حق و مسئولیت زنان در تحکیم بنیان خانواده و برخورداری از امکانات و حمایت‌های قانونی لازم به‌منظور پیشگیری از بروز اختلافات و کاهش طلاق.

- حق بهره‌مندی از امکانات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جهت تسهیل امر ازدواج در زمان مناسب و مسئولیت خویشنداری تا آستانه ازدواج.

- حق آگاهی از حقوق و تکالیف زوجین و آئین همسررداری و برخورداری از امکانات لازم در این زمینه.

- حق آشنایی با معیارهای مناسب همسرگزینی، شناخت و انتخاب همسر.

- حق و مسئولیت آگاهی و رعایت ضوابط دینی و قانونی در ازدواج از جمله یکسانی زوجین در باور به مبانی اعتقادی و دینی.

- حق تعیین شروط موردنظر، ضمن عقد نکاح در چارچوب ضوابط شرعی و تضمین اجرای این شروط.

- حق ثبت ازدواج، طلاق و رجوع در مراجع رسمی و قانونی.

- حق برخورداری زن از حقوق مالی در ایام زوجیت.

- حق و مسئولیت تأمین، تخصیص، طهارت و سلامت در ارتباط جنسی با همسر قانونی و حق اعتراض قانونی در صورت نقض آنها.

- حق و مسئولیت سکونت مشترک و حسن معاشرت و تأمین امنیت روانی در روابط با همسر و حق اعتراض و دعوا در مراجع قانونی در صورت سوء معاشرت همسر.

- حق و مسئولیت رشد علمی، معنوی و اخلاقی با همکاری و حمایت اعضای خانواده.

- حق و مسئولیت جهت انجام صلح رحم.

- حق باروری، بارداری، تنظیم و کنترل آن و بهره‌مندی از آموزش‌ها و امکانات مناسب در این زمینه.

- حق برخورداری از حمایت‌های مادی و معنوی در ایام بارداری و شیردهی.

- مسئولیت رعایت حقوق جنین به‌ویژه محافظت از حیات و رشد آن.

- حق و مسئولیت حضانت و تأمین امنیت روانی و عاطفی فرزندان و تربیت شایسته دینی و اخلاقی آنها.

- حق برخورداری از حمایت و مشارکت همسر در تربیت فرزند.

- حق برخورداری مادران از امنیت مادی و معنوی خصوصاً در ایام سالمندی و از کارافتادگی.

- حق و مسئولیت زن نسبت به نگهداری و تأمین معاش والدین نیازمند در حد استطاعت او.

حقوق و مسئولیت‌های زنان در صورت انحلال خانواده

- حق جدایی از همسر در صورت نداشتن سازش پس از مراجعه به دادگاه و ارائه دلایل موجه و مسئولیت رعایت قوانین طلاق.

- حق برخورداری از فسخ نکاح در صورت

تدلیس و عیوب مقرر و اخذ خسارت در تدلیس.

- حق برخورداری زن از حقوق مادی خود هنگام انحلال خانواده و بهره‌مندی از رفتار نیکوی همسر هنگام جدایی.

- حق و مسئولیت حضانت فرزند و لزوم برخورداری از حمایت مالی پدر و حق ملاقات با فرزند در صورت انقضا یا اسقاط دوران حضانت.

- حق بهره‌مندی زن از حقوق خویش در ایام عده و برخورداری از حق ازدواج پس از انقضای عده.

- حق طرح دعوا در محاکم جهت ممانعت از ازدواج مجدد همسر در صورت ناتوانی شوهر در تأمین نفقه، اجرای عدالت و سایر حقوق.

- مسئولیت مدنی و کیفری پدر و مادر در قبال کوتاهی از محافظت کودک و مسئولیت والدین نسبت به ممانعت از بهره‌مندی فرزندان از ملاقات با آنها.

اصول سیاست‌های فرهنگی مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی

در اصل هجدهم اصول سیاست‌های فرهنگی مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی که بیانگر سیاست‌های کلان فرهنگی نظام اسلامی است: «اهتمام به مشارکت فعال زنان در امور اجتماعی، فرهنگی، هنری و سیاسی، تقویت شخصیت زن مسلمان به‌عنوان مادر و ترویج و فراهم‌آوردن زمینه‌های لازم برای ایفای نقش و رسالت اساسی خود به‌عنوان مربی نسل آینده» مورد توجه قرار گرفته است. در بخش اولویت‌های سیاست‌های کلی فرهنگی: «اولویت‌دادن به اعتلای مقام زنان در سطح کشور با توجه به مکانت والای زن و نقش اساسی زن مسلمان در تحکیم مبانی خانواده و برنامه‌های اجتماعی، فرهنگی، علمی و هنری» به‌عنوان اولویت پنجم از مجموعه اولویت‌های لازم‌الرعايه در سیاست‌های فرهنگی کشور، لحاظ شده است.

سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران مصوب مجمع

تشخیص مصلحت نظام

تقویت نقش خانواده و صیانت از جایگاه آن برای تأکید بر:

- تلاش برای تحکیم بیان خانواده و پاسداری از قداست و استواری آن بر پایه اخلاق، حقوق اسلامی و مسئولیت‌های متقابل و مشترک. (بسته اجرایی اول)

- رفع موانع فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی برای تسهیل ازدواج بهنگام و آگاهانه جوانان. (بسته اجرایی دوم)

- تدوین الگو و تسهیل مشارکت اجتماعی بانوان با توجه به شرایط اجتماعی بر مبنای اسلام. (بسته اجرایی سوم)

- فراهم‌کردن محیط رشد همه‌جانبه جوانان به‌ویژه در راه و رسم زندگی، مهارت‌های شغلی، مشارکت‌های اجتماعی، فعالیت‌های علمی، ایجاد فرصت‌های رشد و تعالی و ارتقای جایگاه جوانان در عرصه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و مدیریتی. (بسته اجرایی چهارم)

- تکریم سالمندان در محیط خانواده. (بسته اجرایی پنجم)

راهبردهای کاربردی (بر مبنای پنج بسته اجرایی برنامه پنجم توسعه)

الف- راهبردهای کاربردی مربوط به بسته اجرایی اول:

۱. انجام فعالیت‌های آموزشی و فرهنگی و تبلیغی در امر آسان‌سازی ازدواج و نمایش معایب زندگی در تجرد و تنهایی.

۲. ایجاد تسهیلات لازم جهت حمایت مادی و معنوی از خانواده‌های جوان در دوره‌های تحصیل و سربازی.

۳. تقویت مشارکت خانواده‌ها و تأمین نیازهای اقتصادی و مادی زوج‌های جوان در هنگام ازدواج.

۴. ترویج دیدگاه‌های صحیح اجتماع در خصوص تقلیل هزینه‌های ازدواج (جهیزیه سبک و مهریه متناسب) و همچنین کاهش هزینه‌های جشن ازدواج و پرهیز از تحمیل هزینه‌های سنگین.

۵. توسعه مشارکت اعضای خانواده در تصمیم‌گیری‌ها و تقویت روحیه

مسئولیت‌پذیری، تعاون و همکاری اعضای خانواده.

۶. هماهنگی و توسعه کمی و کیفی فعالیت‌ها و تولیدات کلیه نهادهای فرهنگی و گروه‌های مرجع به‌منظور ارتقای جایگاه و نقش خانواده.

۷. تهیه و تقویت برنامه‌های رسانه‌ای در جهت بازنمایی روحیه همکاری و وفاداری متقابل زن و مرد در زندگی مشترک و بحران‌های خانوادگی و پرهیز از ترویج روحیه مردستیزی یا زن‌ستیزی.

۸. گسترش آگاهی‌های زوجین نسبت به تأثیر روابط جنسی سالم در تقویت پیوندهای

شکل‌گیری خانواده سالم و به

تبع آن، جامعه سالم از حیث

منابع انسانی در گرو اصلاح

امر زنان و مادران در اشتغال

خانوادگی و اجتماعی‌شان،

اصلاح امر دختران و پسران

در چهار حوزه ازدواج، امکانات

زندگی، مسکن و اشتغال،

گزینش مدیران لایق، شایسته

و کارآزموده و اصلاح امر فقرا

و یتیمان و در ماندگان است.

عاطفی، نشاط روحی و افزایش رضایت‌مندی آنها از زندگی و اختصاص علایق زوجین به همسر قانونی.

۹. آموزش درخصوص گسترش فرهنگ عفاف و پایبندی‌های اخلاقی به‌منظور تحکیم بنیان خانواده و جلوگیری از بروز ناهنجاری‌های اجتماعی.

۱۰. برخورداری زوج‌های جوان از بیمه مودت از شروع پیوند عقد یا ازدواج.

۱۱. پیشگیری از اعمال هرگونه ظلم و خشونت علیه اعضای خانواده.

ب- راهبردهای کاربردی مربوط

به بسته اجرایی دوم:

۱. برنامه‌ریزی آموزشی درباره فلسفه آموزش زوجیت، از طریق اصلاح کتاب‌های درسی و تدوین متون جدید آموزشی و...
۲. انجام فعالیت‌های آموزشی، فرهنگی و تبلیغی در امر گسترش تفکر «نیاز به ازدواج» به‌عنوان مهم‌ترین وسیله تحقق اصل زوجیت با مشارکت کلیه دستگاه‌های فرهنگی و تبلیغی کشور و نیز نمایش معایب زندگی در مجرد و تنهایی.
۳. توسعه نظارت دولت بر اجرای اصل کفویت از طریق تقویت مراکز مشاوره‌ای روحی و جسمی، قانونی و قضایی.
۴. آموزش‌های لازم به دختران و پسران در زمینه انتخاب همسر با در نظر گرفتن سلامت دینی، فکری، جسمی و روانی یکدیگر به‌منظور پیشگیری از بروز آسیب‌های اجتماعی در زندگی.
۵. تبیین مفهوم کفویت در نظام آموزشی با توجه به نقش‌ها و ویژگی‌های مشترک و

از نتایج تحول در هویت جنسی با روند موجود جهانی به‌ویژه در غرب سرمایه‌داری، کاهش انگیزه تشکیل خانواده، افزایش تک‌زیستی، تزلزل در ساختار خانواده، افزایش طلاق، ظهور اشکال جدید همزیستی و گسترش همجنس‌گرایی است. به بیان دیگر، هیچ‌یک از دو جنس موجودیت خود را به‌عنوان صنفی مستقل و واجد کارایی‌ها و مسئولیت‌های خاص به رسمیت نمی‌شناسد، تمایلات زنانه و مردانه در آنها کمرنگ است، به ایفای نقش‌های خاص علاقه‌ای ندارند و برای این منظور آموزش ندیده‌اند.

اختصاصی زنان و مردان.

ج- راهبردهای کاربردی مربوط به بسته اجرایی سوم:

۱. استفاده از سازوکار مناسب توسط دولت با هدف برنامه‌ریزی و ایجاد هماهنگی میان دستگاه‌های مختلف در خصوص اجرای سیاست‌ها و برنامه‌های مرتبط با خانواده.
۲. تعیین شاخص‌ها و ارزیابی کمی و کیفی برنامه‌های توسعه کشور و نیز سنجش عملکرد دستگاه‌های اجرایی و پیشرفت‌ها براساس نگاه منسجم و استوار به خانواده متعادل و مطلوب.
۳. طراحی و جهت‌دهی نقش‌های اجتماعی زنان، هماهنگ با نقض مادری و همسری به‌منظور ارج‌گذاری و کارآمدسازی فعالیت خانوادگی.
۴. رفع شبهات حوزه عدالت جنسیتی در حیطه نقش، کارکرد، حقوق و مسئولیت‌های خانوادگی و اجتماعی.

د- راهبردهای کاربردی مربوط به بسته اجرایی چهارم:

۱. راهبردهای آموزشی:

- تقویت ارتباط خانواده با نهادهای آموزشی و پرورشی و ایجاد هماهنگی بیشتر در میان آنها به‌منظور ایفای نقش بهتر در تربیت فرزندان و کمک به ارتقای سطح توانمندی‌های اعضای خانواده از طریق کسب مهارت‌های لازم.
- اصلاح کتاب‌های درسی، متون آموزشی و تولیدات فرهنگ عمومی در جهت آموزش آداب و اخلاق اسلامی و تبیین وظایف و حقوق اعضای خانواده نسبت به یکدیگر.
- گنجاندن درس دانش خانواده و مدیریت خانواده در برنامه‌ریزی آموزشی مقطع دبیرستان و دانشگاه به‌عنوان درس اجباری عمومی و حذف درس جمعیت و تنظیم خانواده.

- توسعه و جهت‌دهی نظام آموزشی با توجه به نقش‌ها و «ویژگی‌های مشترک» و «اختصاصی» زنان و مردان و توانمند کردن دختران جهت ایفای «نقش مادری و همسری» و پسران جهت ایفای «نقش

پدری» و آموزش روابط حقوقی آنها به یکدیگر.

- تأسیس دوره کارشناسی ارشد مطالعات خانواده و تغییر رشته مطالعات زنان به مطالعات زنان و خانواده.
- آموزش ویژگی‌های خانواده الگو در خصوص آداب و آیین همسرمداری، حقوق متقابل زوجین و فرزندان و حسن معاشرت بر اساس فرهنگ متعالی اسلام از طریق برگزاری دوره‌های آموزشی و رسانه ملی.
- برگزاری دوره‌های آموزش زوج‌های جوان، قبل، حین و بعد از ازدواج و آشنایی آنها با معیارهای صحیح همسرگزینی، شناخت کتاب‌های ذی‌ربط و تقویت مبانی سازگاری و راه‌های تحکیم روابط آنها.
- توسعه آگاهی والدین به‌ویژه پدران در تأمین حقوق همه‌جانبه فرزندان.

۲. راهبردهای تربیتی:

- تشویق و ترغیب خانواده‌ها به دآوری خویشان و ارائه مشاوره به آنها در اختلافات خانوادگی و ارائه الگوهای قضاوت بی‌طرفانه در میان زوجین.
- تبیین کارکردهای زیستی، تربیتی، روانی و عاطفی خانواده برای تربیت نسل سالم، باایمان، مسئول و مؤثر در رشد خود، خانواده و جامعه.
- بررسی الگوهای ارائه‌شده از زنان و خانواده در انواع فیلم‌های سینمایی، مطبوعات، کتاب‌ها و سایر رسانه‌ها و میزان تأثیر آنها در افزایش ناهنجاری‌های فرهنگی و اخلاقی و ارائه راهکارهای مناسب جهت اصلاح گروه‌های مرجع.

- تبیین و احیای فرهنگ احترام به پدر و مادر و قدرشناسی و حمایت از آنها همراه با حفظ کرامت سالمندان در برنامه‌های رسانه‌ها.

- کاهش تبلیغات تجاری و مصرفی رسانه‌ها به منظور جلوگیری از ترویج روحیه مصرف‌گرایی.

- ایجاد و گسترش مراکز امداد و ارشاد در کنار دادگاه‌های خانواده و تقویت آنها.
- پیشگیری از مفاسد اخلاقی و اجتماعی

و مبارزه قانونی با عوامل اصلی مفسده‌انگیز به منظور حفظ کيان خانواده.

۳. راهبردهای بهداشتی:

- افزایش و تقویت مراکز مشاوره ژنتیک و بیماری‌های خطرناک و انجام آزمایش‌های پزشکی قبل از ازدواج جهت اطلاع از وضعیت جسمانی و روانی زوجین.

- تدوین قوانین حمایتی و گسترش پوشش کامل بیمه‌های درمانی، اجتماعی و اقتصادی برای مردان بیکار، زنان بیوه، سالخورده، سرپرست خانوار و کودکان بی‌سرپرست و زنان خانه‌دار.

- پیشگیری از بیماری‌های جنسی و مبارزه قانونی با عوامل اصلی در مبادی ورودی و خروجی کشور به منظور حفظ کيان خانواده.

- پیشگیری از اعمال هرگونه ظلم و خشونت علیه اعضای خانواده.

- حمایت از خانواده‌های در معرض خطر، آسیب‌دیده و کاهش ضایعات ناشی از بیماری‌های جسمی، جنسی و روانی.

ه- راهبردهای کاربردی مربوط به بسته اجرایی پنجم:

۱. تقویت و افزایش کارکردهای حمایتی از سالمندان، به‌ویژه سالمندان بیمار و از کار افتاده در نظام تأمین اجتماعی، بیمه درمانی و رفاه اجتماعی.

۲. تحکیم هنجارهای اسلامی در زمینه عمومیت‌بخشی به صلح ارحام در معنای وسیع، سرکشی و تفقد و بازپرسی احوال خویشاوندان، به‌ویژه بزرگان و اکابر فامیل.

۳. برپایی مقرری‌های حمایتی برای آن دسته از کارکنان دولت، کارگران و سایر اقشار جامعه که از والدین سالمند خود در «خانه خویش» نگهداری می‌کنند. به‌ویژه شناسایی و تعبیه سازوکارهای دقیق حمایتی از آن دسته از والدین نیازمند که واجب‌النفعه قلمداد می‌شوند.

۴. گسترش محافل و گردهمایی‌های منظم و ادواری میان نسل جدید و نسل قدیمی‌تر در جهت کسب تجربه از بزرگان و مشایخ.

نتیجه‌گیری

شکل‌گیری خانواده سالم و به تبع آن، جامعه سالم از حیث منابع انسانی در گرو اصلاح امر زنان و مادران در اشتغال خانوادگی و اجتماعی‌شان، اصلاح امر دختران و پسران در چهار حوزه ازدواج، امکانات زندگی، مسکن و اشتغال، گزینش مدیران لایق، شایسته و کارآزموده و اصلاح امر فقرا و یتیمان و درماندگان است. اصلاح امر دختران و پسران در چهار مقوله ازدواج، اشتغال، مسکن و امکانات زندگی، یک ضرورت حیاتی در راستای نهادینه‌کردن تأهل سالم و سلامت روابط اجتماعی، خواهد بود.

با توجه به آیه «بسیج ازدواج» (نور: ۳۲) این امر بر عهده همه مؤمنان به‌ویژه متأهلان توانمند و حکومت اسلامی است و جزء تکالیف حقوقی جامعه مؤمنان و اولویت‌های حکومت اسلامی در امر بودجه‌بندی و تخصیص منابع است. این اصلاح نیازمند چند خرده‌نظام اجتماعی و حکومتی است:

۱. نظام تضمین حداقل معیشت یک زوج، از راه اشتغال یا بیمه بیکاری تا امکان اشتغال مولد و مفید.

۲. خرده‌نظام موردیابی افراد کفو یکدیگر.
۳. ایجاد صندوق ذخیره ازدواج برای تأمین حداقل مخارج ازدواج و حداقل امکانات زندگی (جهیزیه).

۴. ایجاد صندوق تأمین مسکن جامعه، به‌ویژه برای جوانان با شرایط فوق.

۵. ایجاد نظام حداقل تأمین اجتماعی بهداشت و درمان، معیشت و آموزش جامعه، به‌ویژه برای جوانان.

مطابق با اصل رویکرد نظام‌مند به خانواده، این نهاد از نظر ساختار کلیتی قابل تقسیم است، ولی اگر از نظر نقش و وظیفه‌ای که انجام می‌دهد مورد توجه قرار گیرد، یک کل غیرقابل تقسیم است؛ زیرا در اثر تفکیک، برخی از خواص ضروری خود را از دست می‌دهد. نگاه نظام‌مند به خانواده در جایگاه برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری این امکان را فراهم می‌سازد که اهداف و

وظایف خانواده مورد تجزیه و مناقشه قرار نگیرد.

در این راستا ضروری به نظر می‌رسد که «سازمان ملی جوانان» و «مرکز امور زنان و خانواده»، «کارگروه ملی خانواده» و «سازمان بهزیستی» به سطح «وزارت امور خانواده، زنان و جوانان» ارتقا یابد تا این وزارت به‌طور جدی، مشخص و متمرکزتر و بر اساس عقل و شرع به اولویت در اصلاح امر «خانواده»، «جوانان» و «زنان» همت گمارد.

منابع و مأخذ

- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. اصلاحات و تغییرات و متمم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۶۸/۵/۶ ه.ش، روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران، ش ۱۲۹۵۷، ۱۳۶۸/۶/۶.
- (۱۳۸۶) **قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران**. تهران: انتشارات جنگل.
- دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۸۵). «بیست‌سال تلاش در مسیر تحقق اهداف انقلاب فرهنگی. گزارش توصیفی و موضوعی مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی ۱۳۶۳ تا ۱۳۸۳»
- دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام، کمیسیون موارد خاص (مصوب جلسات مورخ ۱۳۸۷/۱/۱۲ - ۱۳۸۷/۴/۱).
- «سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران».
- (۱۳۸۴) منشور حقوق و مسئولیت‌های زنان در جمهوری اسلامی (مصوب جلسه ۵۴۶ مورخ ۱۳۸۳/۶/۱۳ شورای عالی انقلاب فرهنگی)، تهران: روابط عمومی شورای فرهنگی - اجتماعی زنان.
- معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری (۱۳۸۷) «نظام برنامه‌ریزی برنامه پنجم توسعه».
- کمیسیون خانواده دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۸۷) «خانواده در برنامه پنجم توسعه».
- چشم‌انداز بیست‌ساله جمهوری اسلامی ایران / در افق ۱۴۰۴ ه.ش، مصوب ۱۳۸۲/۸/۳۱ ه.ش. (۱۳۸۸) سایت معاونت نظارت راهبردی ریاست جمهوری (www.spac.ir/portal/)
- سیاست‌های کلی برنامه چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۸۲/۹/۱۱ ه.ش. (۱۳۸۸) سایت معاونت نظارت راهبردی ریاست جمهوری (www.spac.ir/portal/)